

Особое внимание уделяется вопросу права пожизненного наследуемого владения земельным участком, поскольку многие учредители крестьянского (фермерского) хозяйства вносят в уставный фонд своих предприятий земельные участки именно такой формы собственности.

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА»

Саракун І. Б.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем приватного права
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України*

Ковалишин О. Р.,

викладач кафедри судочинства Юридичного інституту ПНУ ім. В. Стефаніка

Статтю присвячено аналізу змісту Закону України «Про акціонерні товариства». Виявлено низку недоліків цього Закону, які на практиці ускладнюють можливість належного здійснення корпоративних прав акціонерів та їх захисту. Задля покращення правового забезпечення у цій сфері відносин автори запропонували низку змін та доповнень до зазначеного нормативного акта.

Ключові слова: здійснення, захист корпоративних прав, акціонерне товариство, акціонер, приватне акціонерне товариство, публічне акціонерне товариство, непрямий позов.

Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. (далі – Закон, ЗУАТ) [1, ст.384] є вкрай важливим спеціальним нормативним актом, що визначає порядок створення, діяльності, припинення, виділу акціонерних товариств, їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів і цілу низку інших питань. Внесення подальших змін (останні – станом від 19.06.2012 р.) до Закону свідчить про те, що він все ще потребує свого удосконалення, оскільки практика його застосування викриває недоліки законодавця при викладенні окремих положень статей.

Актуальність теми даного дослідження обумовлена необхідністю внесення змін та доповнень до вказаного Закону з метою подальшого покращення правового забезпечення відносин у сфері здійснення та захисту корпоративних прав акціонерів.

Окремі проблемні питання удосконалення Закону «Про акціонерні товариства» висвітлювалися у працях М. Л. Белкіна, Т. В. Боднар, В. А. Васильєвої, О. М. Вінник, Т. В. Кашаніної, В. М. Кравчука, В. В. Луця, А. В. Смітюха, І. В. Спасибо-Фатєєвої та інших авторів. Однак значна частина положень цього Закону залишається без належної уваги і потребує комплексного підходу до його аналізу.

Зокрема, ч. 4 ст.7 ЗУАТ врегульовано порядок відчуження акцій приватних акціонерних товариств (далі – ПрАТ) і зазначено, що акціонер ПрАТ, який має намір продати свої акції третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це решту акціонерів товариства та саме товариство із зазначенням ціни та інших умов продажу акцій. Повідомлення акціонерів товариства здійснюється через товариство. Після отримання письмового повідомлення від акціонера, який має намір продати свої акції третій особі, товариство зобов'язане протягом двох робочих днів направити копії повідомлення всім іншим акціонерам товариства. Якщо інше не передбачено статутом товариства, повідомлення акціонерів товариства здійснюється за рахунок акціонера, який має намір продати свої акції.

Слід зазначити, що не завжди є сенс у практичному застосуванні цієї норми і вона недоречна для акціонера-міноритарія. Адже надіслання листів із повідомленням про вручення може виявитися витратнішим, ніж ціна самої акції (акцій). Окрім того, вказівка, що товариство може у статуті передбачити положення про те, що за його рахунок буде здійснюватися повідомлення акціонерів, ще не свідчить про реальні можливості такого закріплення для міноритарних акціонерів.

У цій же частині йдеться про таке: «якщо акціонери приватного акціонерного товариства та/або товариство не скористаються переважним правом на придбання всіх акцій, що пропонуються для продажу, протягом строку, встановленого цим законом або статутом, акції можуть бути продані третій особі за ціною та на умовах, що повідомлені акціонерам товариства». Із цього положення не зрозуміло, навіщо акціонеру-відчужувачу чи самому товариству нести витрати спочатку на повідомлення всіх акціонерів, а потім – продавати третій особі акції за ціною та на умовах, що повідомлені товариству та його акціонерам. Відтак виходить, що якщо ніхто із акціонерів цього товариства і саме товариство не придбає акції – відчужувач даремно витратиться, а потім ще й не зможе продати свої акції третій особі за встановленою ним ціною, щоб хоч трохи покрити свої витрати. Тому вважаємо за необхідне в абз. 2 ч. 4 ст. 7 Закону виключити слова «за ціною та на умовах, що повідомлені акціонерам товариства».

Крім того, у зв'язку із внесеними змінами до цього Закону від 03.02.2011 р. в частині 9 встановлено доповнення до цієї ж статті щодо того, що переважне право акціонерного товариства на придбання акцій власної емісії, що пропонуються їх власником до відчуження третім особам, не допускається. Така імперативна норма, очевидно, встановлена законодавцем з метою захисту інтересів самого товариства від зловживань акціонерів. Однак зазначимо, що акціонери приватного товариства часто не зацікавлені в участі в товаристві третіх осіб; а більш зручним для них може виявитися викуп

акцій товариством з метою їх подальшого продажу (протягом року) акціонерам цього самого товариства.

Подібне стосується також встановленого у ч. 8 ст. 7 Закону переважного права акціонерів на придбання акцій ПрАТ у зв'язку з їх заставою, де також можна було б встановити таке право й для самого товариства у разі виникнення права звернення стягнення на акції.

При цьому в обох випадках *вкрай важливим є врахування інтересів самого товариства* та встановлених у ст. 67 Закону обмежень на викуп ним акцій (неплатоспроможність товариства внаслідок такого викупу; власний капітал товариства є меншим, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим внаслідок такого викупу тощо); а також порядок реалізації цього права, що міститься у ст. 69 Закону.

Незмінною, на жаль, залишається норма щодо кворуму загальних зборів: «за умови реєстрації для участі у них акціонерів, які разом володіють *не менш як 60 %* голосуючих акцій», що є неприпустимим. Наприклад, у Російській Федерації правомочність загальних зборів визначається більше 50 % голосуючих акцій; у Республіці Казахстан – присутністю 50 % голосуючих акцій; у Чехії – 50 % +1 акція; у Франції – для проведення зборів акціонерів досить присутності акціонерів (або їх представників), що володіють 25 % голосуючих акцій. Аналогічний кворум передбачено й для власників привілейованих акцій, тому його доцільно було б знизити в обох випадках до *більше як 50 %, із відповідною вказівкою про це в абз. 1 ч. 2 ст. 41 та абз. 2 ч. 2 цієї статті.*

Частиною 1 ст. 30 ЗУАТ передбачено: «Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами». Поряд із цим не існує й обов'язку товариства виплачувати дивіденди у грошовій формі. Положення цієї статті є дещо категоричними та дискусійними. Адже, незважаючи на те, що грошова форма виплати є найбільш поширеною, світовій практиці відомі також й інші її види, такі як: акції товариства; оплата дивідендів у натуральній формі (майном, товарами, продукцією, послугами тощо). Натомість пропонуємо закріпити більш альтернативне положення такого змісту: *«Дивіденди товариства виплачуються грошовими коштами. За рішенням загальних зборів дивіденди можуть бути виплачені іншим майном у порядку, передбаченому законодавством та статутом товариства».* Така норма могла б надати можливість товариству, яке довгий час не виплачує дивіденди, розраховатися із власниками акцій майном (продукцією товариства тощо). Особливого значення вона набуває для міноритарних акціонерів, які, втративши надію на отримання дивідендів у грошовій формі, будуть раді отримати хоча б якісь дивіденди.

Не менш дискусійним залишається питання щодо доцільності складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, станом на 24 годину *за три робочих дні* до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему (ч.1 ст. 34 Закону). На вимогу акціонера товариство зобов'язане надати інформацію про включення до його переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах. Завдяки цьому в акціонерів є можливість заздалегідь встановити

наявність свого прізвища у ньому. З іншого боку, згідно з ч. 2 ЗУАТ вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах АТ, після його складення заборонено. Тому при зміні власника акцій може виникнути абсурдна ситуація, коли він не встигає включити себе до переліку акціонерів, хоча час для цього (три робочих дні до загальних зборів) ще залишається. На можливість виникнення у практичній діяльності таких ситуацій вказував О. О. Первомайський. Для уникнення подібних випадків доречним є виключення абз. 1 ч. 2 ст. 34: *«Вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах акціонерного товариства, після його складення заборонено».* Другий абзац, відповідно, *вважати ч. 2 цієї статті.*

Так само сумніву можна піддати обов'язок для публічних акціонерних товариств пройти процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі (ст. 24). Адже, наприклад, для публічних акціонерних товариств з невеликою кількістю осіб це взагалі є зайвим і достатньо витратним. Не менш цікавим є те, що у статті перед зазначеним міститься положення про те, що акції публічного акціонерного товариства *можуть* продаватися та купуватися на фондовій біржі. Адже застосування ключового слова «можуть» начебто вказує на вибірковий, а не обов'язковий характер цієї норми, тоді як у наступному реченні цієї статті застосовується слово «зобов'язане». Вважаємо, що лістинг повинен здійснюватись не в обов'язковому порядку, а виходячи з умов економічної доцільності та потреб акціонерного товариства. Тому необхідним є виключення абз. 2 ч. 1 ст. 24 Закону: *«Публічне акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі».*

Не менш складними є проблеми, пов'язані із захистом корпоративних прав акціонерів. Зокрема, про можливість звернення з позовом до посадових осіб органів товариства згадується в статті 42 ЗУАТ. У ній встановлюється імперативна норма про те, що статутом товариства заборонено встановлювати більшу кількість голосів акціонерів, необхідних для прийняття рішення з даного питання. Не визначеним залишилось коло осіб, які представлятимуть товариство в суді в справі проти його посадових осіб, про що неодноразово зазначалось в літературі [2, с. 217; 3, с. 42].

На нашу думку, доцільно було б абз. 2 ч. 3 ст. 42 ЗУАТ викласти в такій редакції: *«про звернення з позовом до посадових осіб органів товариства стосовно відшкодування збитків, завданих товариству та обрання представника, який має право подати позов від імені товариства».*

Законом України «Про акціонерні товариства» передбачено спеціальний строк позовної давності для оскарження рішення загальних зборів. Відповідно до ч. 1 ст. 50 Закону він становить три місяці з дати його прийняття.

День проведення загальних зборів можна обрати за точку відліку позовної давності лише в тому випадку, якщо акціонер завчасно був повідомлений про час та місце проведення загальних зборів. У такому випадку він зможе реалізувати своє право брати участь у таких зборах особисто чи через представника. Але часто

буває, що акціонерів взагалі не повідомляють про час та місце проведення загальних зборів.

Тому норму ч. 1 ст. 50 більш логічно викласти так: «У разі, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства, акціонер, права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду *протягом трьох місяців з моменту, коли він дізнався чи міг дізнатися про порушення його прав*».

Деяко дискусійним виглядає положення щодо можливості оскарження рішень загальних зборів акціонерів, передбачених ст. 68 ЗУАТ (ч. 2 ст. 50 ЗУАТ), де простежується диференційований підхід законодавця до цього питання. Так, акціонерам – власникам простих акцій надається право на їх оскарження після спливу 30-денного строку для їх примусового викупу товариством або отримання письмової відмови в такому викупі (ч. 1 ст. 68, ч. 2 ст. 50). Щодо рішень, які передбачені ч. 2 ст. 68 Закону, то жодного обмежувального строку не встановлено. Фактично в акціонерного товариства з'являється можливість зловживати своїм правом на відповідь акціонеру і тим самим відтягувати момент, з якого акціонер може подати позов про примусовий викуп акцій. Враховуючи те, що акціонер – власник привілейованих акцій має право подати вимогу до акціонерного товариства про примусовий викуп акцій протягом 30 днів, а акціонерне товариство має можливість затягувати процес з викупом таких акцій більше одного місяця з моменту отримання вимоги, то в акціонера (з тримісячного строку) залишається менше одного місяця для оскарження такого рішення загальних зборів. Вважаємо, необхідно уніфікувати підходи до порядку оскарження вищезазначених рішень та *закріпити можливість оскарження рішень акціонерами – власниками привілейованих акцій (ч. 2 ст. 68 Закону) в порядку ч. 2 ст. 50 ЗУАТ*.

Залишається незрозумілим небажання законодавця легалізації конструкції непрямого (похідного) позову в корпоративних правовідносинах, яка підтримується багатьма вченими [4, с. 27–28; 5, с. 8; 6, с. 216; 7, с. 9; 2 с. 293]. Даний вид позову з успіхом зарекомендував себе як в державах англо-саксонської правової системи, так і в державах континентальної правової системи.

На сьогодні в Україні у випадку завдання збитків товариству його посадовими особами з позовом можливість захисту інтересів товариствами акціонером (групою акціонерів) відсутня.

Раніше ч. 2 ст. 72 ЗУАТ передбачалося, що у разі недотримання особою, заінтересованою у вчиненні товариством правочину, вимог, передбачених статтею 71 цього Закону, та вчинення товариством правочину з юридичною особою, всі акції (частки, паї) якої належать цій особі та/або її афілійованим особам, товариство або будь-хто з його акціонерів має право вимагати визнання цього правочину судом недійсним і відшкодування збитків та/або моральної шкоди.

На жаль, незважаючи на суттєву обмеженість дії правової норми (право вимагати відшкодування виникло тільки тоді, коли весь статутний (складений) капі-

тал контрагента є власністю заінтересованої особи; якщо хоча б одна акція, частка, пай не належать заінтересованій особі, то таке право не виникало), вищезгадана норма втратила чинність відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств» від 03.02.2011 року № 2994-VI.

Вважаємо, що на сьогодні є нагальна потреба впровадження вищезгаданого процесуального інституту шляхом внесення відповідних доповнень до ст. 63 «Відповідальність посадових осіб органів акціонерного товариства» частиною 4 такого змісту: «*З позовом про відшкодування збитків, заподіяних товариству членом ради директорів (наглядової ради) товариства, одноосібним виконавчим органом товариства, членом колегіального виконавчого органу товариства, має право звернутися до суду товариство або його акціонер (група акціонерів), що володіє (володіють) в сукупності не менше 10 % простих акцій товариства*». Аналогічно потребують доповнення і ст. 70 «Значний правочин» та ст. 72 «Наслідки недотримання вимог до порядку вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість». Ценз у формі мінімального пакету акцій необхідний з метою мінімізувати зловживання зі сторони учасників (акціонерів) товариства. Акціонер (учасник) товариства з достатньо значною часткою не подасть безпідставний позов, бо тим самим опосередковано він впливає на ринкову вартість акцій товариства та вартість своїх акцій. Тому він не буде використовувати корпоративні права з метою задоволення інтересів недобросовісної сторони.

Таким чином, чинний Закон України «Про акціонерні товариства» необхідно вдосконалити в частині захисту прав акціонерів; відчуження ними акцій, а також здійснення акціонерами своїх корпоративних прав з метою найоптимальнішого врахування інтересів усіх учасників корпоративних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. №514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
2. *Корпоративне управління*. Монографія / [І. В. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова] За ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.
3. *Кравчук В. М.* Відповідальність посадових осіб органів управління юридичних осіб / В. М. Кравчук // Юридичний радник. – 2006. – №3. – С. 39–42.
4. *Луць В. В.* Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні / В. В. Луць // Наше право. – 2008. – №2. – С. 26–28.
5. *Васильєва В. А.* Теоретичні проблеми захисту корпоративних прав / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах». – Івано-Франківськ, 2011. – С. 4–8.
6. *Вінник О. М.* Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення / О. М. Вінник. — К.: Атіка, 2003. — 352 с.
7. *Кашанина Т. В.* Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ). Учебник для вузов / Т. В. Кашанина. – М.: Норма-Инфра-М., 1999. – 815 с.

The article analyzes the content of the Law of Ukraine "On Joint Stock Companies". There are showed a number of shortcomings of this law, which in practice makes it harder to exercise proper corporate shareholders' rights and to protect them. To improve the legal provisions in this field, the authors proposed a number of changes and amendments to this regulation.

Стаття посвячена аналізу содержания Закона України «Об акционерных обществах». Обнаружено ряд недостатков этого Закона, которые на практике затрудняют возможность надлежащего осуществления корпоративных прав акционеров и их защиты. Для улучшения правового обеспечения в этой сфере отношений авторами предложен ряд изменений и дополнений к указанному нормативному акту.

ЮРИДИЧНА ОСОБА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Первомайський О. О.,

кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник

відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

Статтю присвячено дослідженню поняття юридичної особи публічного права, у тому числі наявним доктринальним та законодавчим визначенням цього поняття. Аргументовано потребу в удосконаленні чинного законодавства України.

Ключові слова: учасники цивільних відносин, фізичні особи, юридичні особи, штучні учасники цивільних відносин, юридичні особи публічного права.

Однією з відомих законодавчих новел чинного ЦК України є положення ч. 2 ст. 81, згідно з якою юридичні особи залежно від порядку їх створення поділяються на юридичні особи приватного та юридичні особи публічного права.

Містить вказана стаття ЦК України й вказівку на одну з складових частин порядку створення юридичних осіб публічного права. Зокрема, в абз. 3 ч. 2 ст. 81 ЦК України вказується на те, що юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування. У свою чергу, створення юридичної особи приватного права вимагає складення установчих документів цієї особи відповідно до ст. 87 ЦК України.

При цьому в ч. 3 ст. 81 ЦК України прямо зазначається, що в ЦК встановлюється порядок створення юридичних осіб приватного права, в той час як порядок утворення юридичних осіб публічного права встановлюється Конституцією України та законом. Таким чином, системне тлумачення положень ст. 81 ЦК України дозволяє дійти висновку, що юридична особа публічного права не може бути створена в порядку, встановленому ЦК України, зокрема відповідно до вимог ст. 87, 88 ЦК України. Однак істинність цього судження може бути визнана лише у випадку безсумнівності в тлумаченні поняття «юридична особа публічного права». Останнього ж, а саме загальноновизнаного та безспірного розуміння поняття юридична особа публічного права, нині не існує.

Немає однастайності в розумінні поняття юридичної особи публічного права й в сучасній вітчизняній цивілістичній науці. Поняття «юридична особа публічного права» досліджувалося в працях таких сучасних науковців, як: Л. О. Бондаренко [1, с. 33–35], Т. В. Блащук [2, с. 51–56], В. І. Борисова [3, с. 7–8], Л. В. Винар [4, с. 7–9], А. С. Довгерт [7, с. 174–176], В. М. Зубар [5, с. 108–111], С. О. Іванов [6, с. 170–174], Н. С. Кузнецова [7, с. 174–176], І. М. Кучеренко [9, с. 168–214], Р. А. Майданік [10, с. 119–179], О. В. Підхлібна [11, с. 81–85],

В. Д. Примак [12, с. 43–49; 13], Ю. М. Пустова [16], Р. Б. Сабодаш [17, с. 179–204] та ін.

При цьому, звісно, в своїх розмірковуваннях щодо визначення поняття юридичної особи публічного права абсолютна більшість науковців не оминула увагою положення ст. 81 ЦК України, по-перше, щодо порядку створення юридичних осіб як критерій їх розмежування на два види, по-друге, стосовно розпорядчого акта Президента України, органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування як складової частини порядку створення юридичних осіб публічного права (ч. 2 ст. 81 ЦК України).

Водночас, пошук додаткових аргументів на підтвердження необхідності виокремлення такого різновиду юридичних осіб та (або) достатності легального критерію поділу юридичних осіб на приватні та публічні достатньо швидко привело дослідників до свого роду нігілістичних висновків, відповідно до яких одні вчені ставлять під сумнів достатність або правильність наявного в ст. 81 ЦК України критерію поділу юридичних осіб на приватні та публічні, а інші – взагалі заперечують сенс існування такого поділу.

Слід зазначити, що остання позиція, тобто заперечення факту та (або) потреби виокремлення поняття «юридична особа публічного права», насправді, має своєрідне історичне підґрунтя у радянській і навіть пострадянській юриспруденції. У цьому сенсі доволі вдалими є висловлювання О. О. Ястребова стосовно того, що відмова від поняття юридичної особи публічного права в радянській юриспруденції була обумовлена особливостями формування радянської теорії права, яка була аутоцентричною та мала забезпечити становлення нових та таких, що корінним чином відрізняються від буржуазних, понять соціалістичної держави та соціалістичного права. Тобто, мала на меті створення окремої, не схожої на іншу, теорії радянського права. Невдячливі на завершення радянського періоду розвитку російської юриспруденції, до цього часу мало що змінилося, а тому в Російській Федерації, як і в ряді інших країн колишнього СРСР, поняття юридичної особи